

Приложение 1
к ООП НОО МБОУ «СОШ №4
им. С. Хачукаева г. Ачхой- Мартан»

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ ЧЕЧЕНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
МУ "Отдел образования Ачхой-Мартановского муниципального района"
МБОУ «СОШ №4 им. С.Хачукаева г. Ачхой-Мартан»

РАССМОТРЕНО
на ШМС пр. 1
от «25» августа 2026 г.

СОГЛАСОВАНО
Зам. директора по ВР
Мухданова З.М.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
внеурочной деятельности
«ТЕКСТАН ИСБАЪХЪАЛЛА»

г. Ачхой-Мартан, 2026

ЧУЛАЦАМ

Кхеторан кехат.....	3
Урокел арахъарчу гѳуллакхаллин «Текстан исбаъхъалла» курсан чулацам.....	3
1 класс.....	8
2 класс.....	10
3 класс.....	13
4 класс.....	16
УРОКЕЛ АРАХЪАРЧУ ГѳУЛЛАКХАЛЛИН «ТЕКСТАН ИСБАЪХЪАЛЛА» КУРС ДІАЛАЦАРЕХЪ ХИЛА ЛЕРИНА ЖАМІАШ	18
Личностни жамІаш	18
Метапредметни жамІаш	19
Предметни жамІаш.....	21
Тематически планировани	22
1 класс.....	22
2 класс.....	29
3 класс.....	35
4 класс.....	42

Урокел арахьарчу гІуллакхаллин программа «Текстан исбаьхьалла»

Урокел арахьарчу гІуллакхаллин программа «Текстан исбаьхьалла» (кхидІа – Программа) лерина йу йуьхьанцарчу школин 1-4 классийн дешархошна. И урокел арахьарчу хенахь дІахьош а, дешаран коьрта процесс тІейузуш а йу.

Программин чулацам буьззина богІуш бу Федеральни пачхьалкхан дешаран йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран стандартаца (ЙЙД ФПДС, 2021) а, йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран Федеральни дешаран программаца (ЙЙД ФДП) а. И бахьана долуш, курсан чулацам актуальни а, системни а, кхузаманан дешаран Іалашонашна а, декхаршна а жоп луш а бу.

Курсан коьрта Іалашо – кегийчу дешархошна кхета а кхеташ йешарца хуьлуш йолу халонаш дІайаха гІо дар а, кхузаманан дешархойн коьрта компетенци санна, церан йешаран говзалла кхиор а. Къаьбсттана тидам йешаран техникина (нийса йешар, чехкалла, къастош йешар) тІебахийтина ца Іаш, бер йешначух кхета а, текстехь коьрта оила билгалйан а, бахьанин-тІаьхьалонан зІенаш билгалйаха а, текстерчу хаамех дешарехь а, хІорадийнан дахарехь а пайдаэца Іаморна а тІебахийтина.

Программехула болх 1-чу классера 4-чу классе кхаччалц дІахьо, цо дешархошна гІо до:

- довзаран а, кхиаран а гІирс санна йешар дезадала;
- йешаран техника тойан а, йоьшучу киншкийн гуо шорбан а;
- йешначу текстан маьІнин анализ йан;
- йешаран говзаллех дешаран а, дахаран а декхарш листарехь пайдаэца;
- дешан ларам бан а, гІиллакхе бистхила а.

Курс комплексно хІоттийна йу. Пайдаэчна занятийн тайп-тайпанчу кепех а, некъех а – ламасталлин хезаш йешаран а, тексташ къасторна а тІера, ловзаран, кхоллараллин, талламан а тІедахкаршна тІекхаччалц.

Программин чулацам хІоттийна дешаран стандарташ тидаме эцна ца Іаш, иштта йешаран декъехь а, мотт Іаморехь а йолу пачхьалкхан стратегеш тидаме а оьцуш. Программи йукьайехкина кхузара идеяш:

- **РФ берийн а, кхиазхойн а йешарна гІо даран программин концепци** (тІечІ. РФ-н Правительствон 03.06.2017 № ІІ55-р омранца), цу тІехь билгалйина, йешаран культура кхиоран а, литературе берийн синкІам кхолларан а коьрта агІонаш;

- **РФ-хь ненан мотт а, литература а хьехаран концепци** (тӀечӀ. 01.10.2019), цо билгалдоккху къоман шатайпаналла, культурин кхетам а, ийманехь кхетош-кхиоран а гӀирс санна, ненан мотт мехала йолуш хилар;
- **Нохчийн мотт а, литература а хьехаран концепци** (тӀеэцна ПКХь «Нохчийн меттан институт» Илманан кхеташонехь 12.05.2022, протокол № 3), цо коьрта тидам тӀебохуйту ненан мотт а, нохчийн къоман литературни тӀаьхьало а Ӏалашйарна а, кхиорна а, гӀарайаккхарна а.

Йеша хаар – функционални говзаллин бух болу дела, программа хӀоттош, тхо уггаре а хьалха тӀетевжина ЙЙД ФПДС (2021) лехамашна. Цу стандарто билгалдо дешаран процесс, дешархошна шайн хаарех урокашкахь пайдаэцна ца Ӏаш, хӀорадийнан дахарехь а пайдаэца хуур долчу кепара дӀахӀоттийна хила йезаш хилар.

«Текстан исбаьхьалла» программа уггаре а хьалха тӀехьажийна йу кегийчу дешархойн йешаран говзалла а кхиорна, хӀунда аьлча, билгал уьш функционални говзаллина бухехь йолу дела. Курсо йешаран техника шарйар йукъалаьцна ца Ӏаш (берашна нийса, шера, къастош йеша Ӏамийта), йешначух кхетаран, коьртаниг схьакъастон хааран, факташ вовшашца йуста хааран, жамӀаш даран, текстера хаарш билгал долу дешаран а, дахаран а декхарш луьстуш пайдаэца хааран говзалла шарйар а йукъалоцу.

Программехь боккха тидам тӀебохуйту **универсальни дешаран гӀуллакхашна**: довзаран (текстаца болх бан, хаамаш хийца, бахьанин-тӀаьхьалонан зӀенаш лаха хаар), коммуникативни йешначух лаьцна диалог дӀайахьа, шена хетачунна бух боло хаар), регулятивни (Ӏалашонаш хӀиттор, тергам бар а, жамӀийн мах хадор а). Цу хаарша йешар ша Ӏалашо а ца хуьлуйтуш, **Ӏаморан, ойлайар а, личность а кхиоран гӀирс хуьлуйту**.

Программо кегийчу дешархойн йешаре синкӀам кхийна ца Ӏаш, амма кхечу предметашкахула а кхиаме деша таро луш йолу амалш кхиййо, жигаралла гайта а, кхидӀа йешарна а кийча хила а некъ босту. Къаьсттана гуш хуьлу **хаамаш тӀелаца, листа, критически маьӀна дан** хааран говзалла кхиар – иза кхузаманан дешаран уггаре а мехалчех говзалла йу.

Къаьсттана акцент йина **хаамашца болх баран коьрта говзалла кхолларна**, хӀунда аьлча, и говзалла ца хилча, дешаран материал кхачам боллуш тӀеобцийла а, функционални грамотность кхуьийла а дац. Цу хааршна йукъахь йу:

- **Хаамаш лахаран говзалла.** Дешархой Ӏема текстехь, таблицехь, схемехь йа кхечу хьостанехь оьшу хаамаш лаха.
- **Хаамаш бакъхиларан мах хадор.** Программин гурашкахь дешархой Ӏема йешначуьнга критически хьежам хила: тайп-тайпана хьостанаш

вовшашца дуста, хъехархочо йукъабыхкучу хаамаш талларан некъех пайдаэца, тІетоьхна хаттарш дала. Жим-жимма бераш дуьйлало шаьш схъаоьцучу хаамийн дикаллин а, бакъхиларан а шаьш мах хадо.

- **Анализ а, контент кхоллар а.** Боккха тидам тІебохуьйту берашна тексташца а, муьлтимедийни материалашца болх бан а Іаморна. Дешархоша текстан структура а, чулацам а толлу: коьрта а, коьртаза а дерг къасто Іема, материал цхъаьнатоха а, керлачу кепехь и схъайийца а Іема.
- **Хаамийн визуализаци.** Программин коьртачех цхъа агІо – бераш материал схъагайта Іамор. Дешархой Іема таблицаш, диаграммаш, схемаш шаьш хІитто. Цо гІо до материалан дакъошна йуккъерчу зІенех дика кхета, материална систематизаци йан а, Іамийнарг атта дагахь латто а.

И йерриге а говзаллаш кхиоро таро ло дешархочун йуьхьанцарчу школахь хилла ца Іаш, дешаран тІебогІучу муьрашкахь а кхиам хилийта. Дешархочунна Іема хаамашца нийса болх бан, цуьнан критически маьІна дан а, тайп-тайпанчу хьелашкахь – дешаран декхаршна тІера дахаран хьелашна тІекхаччалц – цунах пайдаэца а. Цу кеппара, программо гІо до берашна шайна академически хаарш тодина ца Іаш, кхузамана йукъараллахь оьшу йолу универсальни корматаллаш кхолла а.

Курсан коьрта Іалашонаш:

- Йешарехь хало дІайаккхар.
- Йешаран техника шарйар а, йешаран бухан (коьрта) говзалла кхоллар а.
- Догдайтар лакхадаккха а, йешаре чІагІбелла синкІам кхион а.
- Йешаран жигараллина а, довзаран синкІомана а гІо дан.
- Тайп-тайпанчу хьостанашкарчу хаамашца эвсараллица болх баран кепаш карайерзорна а.
- Текстаца болх бечу хенахь шайна тІехь тидам баран а, шаьш шайн мах хадоран а корматаллаш кхиор.

Программин концептуальни баххаш

Программин гурашкахь тидаме эцна йеша Іаморан процессан йерриге а коьрта компоненташ:

- Текст бІаьрсица тІелацар (элпаш а, дешнаш а довза хаар);
- Йаздинарг хезаш схъаалар (элпаш а, аьзнаш а вовшахтасар);
- Йешначух кІорггера кхетар (коьрта ойла къасто, шена зеделлачуьнца и йозар, текстан мехаллах кхета хаар);

- Дешаран а, дахаран а декхарш листархьама текстера хаамаш схьаэца хаар.

Программа кечйечу хенахь къаьсттана тидам тӀебохуйтура хьалхарчу классийн дешархошца бечу балхана, хӀунда аьлча, йеша Iамар – дешаран уггаре а хала а, жопалле мур бу. Цу муьрехь коьрта декхар – йешаран йуьхьанцара говзалла кхиаме кхолларна хьелаш хилийтар ду.

1-чу классан хьалхарчу эхашарахь кхочушийеш йолчу Программин тодаран амал хилла ца Iаш, кхиоран амал а йу. Цуьнан гӀоленех цхьаь – кегийчу дешархошна шайна хетарг доцца схьаала, аргументаш йало а, шаьш йешначуьнга йа ладоьгIначуьнга болу хьежам бовзийта а Iамор. Цул кӀеззиг мехала доцу декхар – аудированин корматалла кхиор, аьлча а, текст лерсица тӀелаца хаар а, шен дешнашца схьайийца хаар а кхиор. Цо эс чӀагIдо, дозуш долу къамел кхиадо, барта къамелан корматалла шарйо – кхидIа долчу кхиамечу дешарна бух кхоллало цу корматаллах.

Курсо чулоцу белхан масех агӀо, царах хIора агӀо а тӀехьажийна йу билггал долу хаарш кхиорна:

- **«Дешарна, дахарна а йешар».** Цо берашна гӀо до текстах дешаран а, практически а декхарш листарехь пайдаэца, хаамийн анализан а, маьIна даккхаран а корматаллаш кхаййо, ткьа иштта гӀо до йешначух хIорадийнан дахарехь пайдаэца.
- **«Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстрацеш а».** ТӀехьажийна йу деталашна тӀе тидам бахийтар кхиорна: берашна Iема иллюстрацеш харжа а, йан а, текстан фрагменташ суьрташца цхьаьнайало а. Цул сов, модуло шайн кегий-киншкаш йарехула кхоллараллин жигаралла а меттахйоккху.
- **«Текстан анализ а, реконструкци а».** ГӀо до берашна текст леррана йеша, тӀе ца тоьуш болу хаамаш каро а, хиламийн а, говзаран маьIнийн дакъойн а логически тӀаьхьаьлхалла меттахIотто.
- **«Цхьаьнатоха, анализ йе, вовшахтоха».** Цу модуло берашна Iамадо текстан тайп-тайпанчу дакъошкара хаамаш гулбан а, уьш цхьана суьрте вовшахтаса а. Бераша говзаран коьрта ойла лоху, жамIаш а, цхьаьнатохар а до, йешначух кIорггера кхетархьама.
- **«Текст тойо».** Кхузахь бераша шайна тӀехь йусту редакторийн роль. Текстехь тода дезаш долчун тидам бан Iема уьш: предложени стенгахь хийца йеза, стенгахь мелла а нийса дош лаха деза. Ишттачу балхо текст мелла а кхеташ, маьIне, къегана йо.
- **«Шаьш толлу».** Берашна Iамадо шайн жопийн анализ йан а, текстах шаьш нийса кхеттий хьовса а. Бераша шайна хетарг дусту масалан

кепаца, гІалаташ лоху, уьш дІадоху. Иштта жим-жимма шайн кхоллало шайна тІехь тидам латтарон корматалла а, критически ойла йаран амал а.

- **1-ра класс:** «Тексте ладугІу, йеша кечло» модуль йукъайалайо.

Цуьнан коьрта Іалашо – берийн текст лерсица тІелаца хаар, озана а, элпана а йуккъера зІе чІагІйан хаар кхиор, кхидІа йолчу хенахь кхеташ а, нийса а йеша хаарна бух кхоллар. Занятешкахь бераша тексташка ладугІу, уьш йийцаре йо, хаамашна анализ йарехь хьалхара гІулчаш йошу.

3–4 классаш: «Текстерчу хаамийн критически мах хадо Іема» блок йукъайалайо, цо кхуллу критически ойла йаран корматалла а, бакъ хаамаш харц хаамех схьакъасто хаар а.

ТІетоьхна программо чулоцу йешаран коьрта компетенцеш кхоллар комплексни кхиоран модульш:

Занятеш дІаихьаран кепаш

Занятеш интерактивни кепехь дІахьо: бераша тобанашкахь, шишша цхьаьна йа индивидуально болх бо. Иштта Іаморехь пайдаоьцу библиотекин а, мультимедийни классан а таронех (компьютерех).

Дешаран планехь курсан меттиг

«Тестан исбаьхьалла» курс йукъатоьхна урокел арахьарчу гІуллакхаллин программина, дешархошна Іаморехь гІо-накъосталлина лерина а йу. Занятеш кІиранах цкъа дІахьо. Курсан барам: 1-чу классана – 33 сахьт, 2-4 классашна – 34 сахьташ, йешаран говзалла а, текстаца болх баран корматалла кхиорехула практически занятийн дерриге а 135 сахьт.

УРОКЕЛ АРАХЬАРЧУ ГІУЛЛАКХАЛЛИН КУРСАН ЧУЛАЦАМ

І-чу класс

Модуль "Тексте ладугІу, йеша кечло"

- Чулацаман аудировани а, визуализаци а йар кхиор.
- Суьртийн тІаьхьа-хьалхаллин гІоьнца текстах кхетар.
- Йешнарг а, ладоьгІнарг а йийцаре йар.
- Хаттаршна жоьпаш далар а, шаьш хаттарш хІиттор а.
- Текстерчу диалогийн а, суьртийн а инсценировка йар.
- Визуальни материалашна а, коьртачу дешнашнашна а тІе а тийжаш, текст йуха схьайийцар.
- ЛадоьгІначу говзарийн буха тІехь шайн дийцарш кхоллар.
- БІаьран иэсана а, тидамна а лерина кхиран ловзарш.
- Байташ а, дешнаш а дешарна ловзарш.
- Иллюстрацешца а, цхьана дашах лаьттачу а йозанашца а киншкаш йар.

Модуль "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"

- **Киншкашна иллюстрацеш йар:** Іаьржа-кІайн суьрташна предложенийн маьІница басарш хьокху, чекхйахаза иллюстрацеш чекхйоху.
- **Киншкаш йар.** Бераш текст иллюстрацешца цхьаьнайало Іема: билггалчу кийсакашна суьрташ хоржу йа шаьш дохку.
- **Цхьаьна киншкаш йар.** Бераша хІуманийн суьрташца дешнаш цхьаьнатуху, суьрташна йаздан деза йозанаш дагалоьцу, киншкийн агІонаш нийсачу роґІехь дІахІиттайо.
- **Хиламийн хан а, меттиг а билгалйар.** Бераша текстан фрагменташ шаьш йинчу киншкин дакьошка дІанисйо – хиламаш маца а, стенгахь а хилла билгалдо.
- **Ловзар «Художник стенгахь гІалат ваьлла?».** Бераша суьрташна а, текста а йукьахь цхьаьнацадар лоху.

Модуль "Анализ а йеш, текст йухаметтахІоттайо"

- **Коьрта предложенеш лахар а, фрагменташ схьакьастор а.** Бераша текстехь уггаре а коьрта предложенеш лоху, уьш маьІнийн дакьошка йоькьу.
- **ТІечІагІдаран масалш лахар.** Бераша текстехь шайн жамІаш тІечІагІдеш долу масалш лоху.
- **Бахьанийн-тІаьхьалонан зІенаш билгалйар.** Бераша къастадо, турпалхойн билггалчу леларша хІун хиламаш кхоьллира а, цу леларша уьш стенна тІебалийра а.
- **Турпалхойн леларийн а, характеристикийн а анализ.** Бераша турпалхойн лелар, церан синхаамаш, амалан хьаьркаш толлу.
- **Талалман корматаллаш кхиор.** Текстаца бечу балхо талламан ойла йар кхиадо: бераш Іема хаамаш тІаьхьахьалхаллица лаха, факташ йуста а, логиески жамІаш дан а.

Модуль "Цхьаьнатуху, анализ йо, вовшахтуху"

- **Текстан дакьошна йуккьера зІенаш билгалйахар.** Бераша предложенеш а, абзацаш а вовшашца йусту, тІаьхьайогІучара муьлха хиламаш кхуллу билгалдо.
- **Хиламийн тІаьхьахьалхалла билгалйар а, йовзийтар а.** Бераша хиламийн къепе йухаметтахІоттайо, уггаре а мехала меттигаш билгалйо, коьртачу дешнех пайда а оьцуш, уьш могІара йовзуйту.

- **Персонажийн леларийн бахъанийн а, мотивийн а анализ.** Бераш кхета хьовсу турпалхоша билгалчу кепехь хІунда нисбина хиламаш, уьш иштта леларан бахъанаш хІун хилла.
- **Хаамех хьелаш довзийтарна а, царах кхеторна а пайдаэцар.** Бераш текстерчу хаарех пайдаэца хьовсу, тайп-тайпанчу дешаран йа дахаран хьелийн анализ йархьама.
- **Комплексни оила йаран кормталлаш кхиор.** Кху модулахь берашна Іема текстан тайп-тайпана дакъош цхьаьнатоха, коьрта оила лаха а, шайн жамІаш дан а.

Модуль " Текст тойо чулацамна а, хотІана тІехь болх "

- **Фактически гІалаташ лахар а, нисдар а.** Бераш факташ талла Іема: хаамаш кхечу хьостанашца талла, нийсадоцург каро а, нисдан а.
- **Къамелан а, стилистически а цхьаьнацадараш нисдар.** Бераш дика цааьллачун тидам бан а, мелла а нийса дош лаха а, текст кхеташ а, нийса а хилийтархьама предложенеш хийца а Іема.

Модуль "Шайн толлу"

- **Шайн жобпаш масалшца дустар.** Бераша шайн жобпаш дусту масалан кепашца, цхьаьнацадараш лоху, и иштта хІунда нисделла хьовсу.
- **Нийса доцург карор а, хаамаш билгалбар а.** Бераш Іема тестехь Ёостаналлаш каро, факташ талла, хаамаш билгалбаха.
- **Тестан коьрта фрагменташ лахар.** Бераш текстехь билгал шайна оьшу хаамаш болу меттигаш лаха хьовсу.

Модуль "Йеина хаар мехала хІунда ду: декхарш листа Іема"

- **Текстах дика кхетархьама хьелаш кхоллар.** Бераш текст «денйан» хьовсу: кегий сценареш дагалоцу, дийцаран эпизодаш ловзайо, турпалхоша муьлха сацамаш тІеэца тарлора дийцаре до.

2 класс

Модуль "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"

- **Текстана иллюстрацеш лахар.** Бераш йешначун маьІница догІу суьрташ лаха Іема. Цуьнца цхьаьна цара тидам тІебохуьйту коьртачу дешнашна а, маьІнин акценташна а.
- **Визуализацияна текстийн масалш лахар.** Бераша текстехь иллюстарцеш йан мегар долу фрагменташ лоху – масала, факташ, персонажийн характеристикаш йа хІуманаш йовзийтар.

- **Турпалхойн куьцан а, характеристикийн а анализ.** Дешархоша исбаьхьаллин текстехь персонажийн васташ довзийтар лоху (ткъа Илманан-гIарайаьллачу текстехь – хIуманийн йа хиламийн характеристикаш).
- **Иллюстрацеш йар а, кийча суьрташ сьахаржар а.** Берийн практикехь йиш хир йу шаьш суьрташ дахка йа кийча иллюстрацеш сьахаржа, текстана визуализаци йархьама.
- **Гайтаман гIирсашца болх баран корматалла кхоллар.** Бераш хаамийн а, хаза а материалаш йан Iема, текст иллюстрацешца цхьаьна а йалош.
- **Энциклопедеш кечйаран принципаш.** Берашна Iема энциклопедически статьяш муха кхулу: текстан коьрта маьIна къастадо, хаама сьагайттархьама иллюстрацеш хоржу йа шаьш йохку, тIаккха цу жамIаца суьрташца кечийна жима энциклопеди хуьлу.
- **Дешнех пайдаэцарца исбаьхьаллин проекташ.** Бераша кхоллараллин интерпретаци йархьама муьлхха а цхьа дош хоржу, цуьнан маьIнин ойла йо, визуально сьагойту – суьртехула, хормехула, басехула йа йаздаран хотIехула.
- **Дешнех лаьцна киншкин агIонаш кечйар.** Бераша хинйолчу киншкина агIонаш йо, билгалдинчу дашна кхетор а луш, исбаьхьаллин куц а далош. ХIора дешархоcho текст а, сурт а цу дешан васт а, ойла а нийса сьагойтур йолчу кепара цхьаьнатуху.
- **Визуальни элементашца эксперименташ.** Бераш текстан бос, кеп, шрифт, композици хийца хьовсу.
- **Шатайпа куц дар.** Бераш киншкин шатайпа агIо дагалоцу. Кхузахь мехала ду текст а, суьрто а вовшашна новкъарло а ца йеш, идея тIе а йузуш, синхаам кIаргбар.

Модуль "Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо "

- **Коьрта фрагменташ лахар а, билгалйар а.** Бераш Iема текстехь уггаре а мехала предложенеш лаха а, уьш сьайазйан а.
- **Бахьанийн-тIаьхьалонийн зIенаш билгалйар.** Бераша къастадо хиламаш билгал иштта хIунда бу а, турпалхойн муьлхачу леларшца стенна тIе валаво а.
- **ЖамIаш дар.** Йешначун буха тIехь бераш Iема шайна хетарг сьаала: жамIаш дан, турпалхоша хIара йа важа хIунда дина, хиламаш эххар а стенна тIекхьаьчна.
- **Хаттаршна анализан элементашца жобпаш.** Цу тIедахкаршкахь текст йуха сьайийцина ца Iаш, ойла йан а йеза: факташ йуста, кхетор каро, логикех пайдаэца.

- **Тестера кІайдаргаш йузар.** Бераша йухаметтахІиттадо текстехь йукъахдитина дешнаш йа маЫнехула а, контекстехула а долу аларш.

Модуль "Вовшахтуху, анализ йо, цхьаьнатуху"

- **Хиламийн тІаьхьа-хьалхалла билгалйар.** Бераша дийцаран хронологи йухаметтахІоттайо: йуьхьанца хІун хилла, цул тІаьхьа муьлха хиламаш богІу, цхьана хиламо вукхунна хІун тІеІаткъам бина хьовсу.
- **МаЫнин кІайдаргаш дІайузар.** Берашна тІедахкарш ло, текстера масех дош йа фраза дІайаьккхина. Оьшург йукъадиллархьама, цара леррана тидам бан беза дийцаран маЫнин а, логикин а.
- **Турпалхойн амалан коьрта агІонаш билгалйахар.** Бераш леррана хьовсу турпалхошка: текстехь церан бовзийтаран, леларийн, къамелан анализ йо. Цу буха тІехь жамІаш до турпалхойн амалийн, церан леларашна тІехьа хІун лаьтта а кхета.
- **Персонажаш вовшашца йустар.** Дешархоша цхьана говзаран турпалхой вовшашца бусту, царна йукъара тера хилар а, башхаллаш лохуш.
- **Йозанан а, барта а хаамаш хІиттор.** Текстан анализ йинчул тІаьхьа, бераш шайна хетарг ала хьовсу – барта йа йозанца. Цара шайн жамІаш кечдо, шайна хетарг дуьйцу, шайн ойланаш аргументашца тІечІагІйан Іема.

Модуль "Текст тойо: чулацамна а, хотІана а тІехь болх бо"

- **Цхьалхе а, кьегина а дерг.** Берашна хаьа дешан нийса маЫна хилла ца Іаш, тардина маЫна а хуьлуш хилар. Масалш тІехь уьш Іема нийса маЫна тардинчух кьасто, авторо дагалаьцначух а, цуьнан хотІан башхаллех а мелла а кІорггера кхета.
- **"Хаза" дешнаш.** Дешархоша текстехь дустарш, эпитеташ, метафораш а лоху, текст тІелацарна цара тІеІаткъам муха бо а дуьйцу.
- **Турпалхой кхоллар а, бовзийтар а.** Бераша тидам тІебохуйту авторо турпалхой церан леларшкахула а, синхаамашкахула а бовзийтарна. Тестехь «хьехамаш» карош, цара жамІаш до турпалхойн амалийн а, леларан бахьанийн а.
- **Фактически цхьаьнацадараш нисдар.** Нагахь текстехь гІалаташ йа цхьаьнацадарш делахь, бераш церан тидам бан а, нисдан а Іема.
- **Дешнийн галморзахаллаш нисйар.** Бераша нийца йоцу фразаш йа дешнийн нийса цхьаьнацадар лоху, текст мелла а кхеташ а, маЫне а хир йолчу кепара предложенеш нисйо.

Модуль "Текстах кхетаран тІегІанан мах хадабо"

- **Шечун неханчуьнца йукъаметтиг.** Кечдинчаьрца вешан жобпаш дустуш, башхаллаш лобхуш, уьш хІунда ду бохучух ойла йо.
- **Ойланаш йустар.** Хьовсу шаьш муха делла хаттаршна жобпаш, кхечара муха делла. Ойланаш мичахь йекъайелла лоху, хІунда нисделла иштта. Жобпаш нисдо: шайн жобпашка а, масалан жобпашка а хьовсу, нисдан йиш йерг карадо, иштта хІунда хета, тІечІагІдо. Йалийнчу вариантийн а, шайн а жобпийн галморзахаллаш лоху.

Модуль "Йешаро дешарехь а, хІорадийнан дахарехь а гІо до"

- **Хетарг довзийтар а, дийцаре дар а.** Йешначух шайна хетарг довзуйту дешархоша, шайн ойланаш хезаш йовзуйту, вовшашка ладугІу.
- **Хьехар а, хаамаш а лахар.** Нагахь текстехь цхьаь кхеташ дацахь, бераша жобпаш кхечу хьостанашкахь лоху – киншкашкахь, суьрташкахь, схемашкахь, справочникашкахь.
- **Истореш кхоллар а, ловзор а.** Бераша шайн истореш дагалоцу, турпалхошна йеша хаар бахьана долуш, халонаш эшош йолу, тІаккха классехь и сюжеташ ловзайо.
- **Критически ойла йар а, шаьш гІуллакх дар а кхиор.** Дийцаре дар, хаамаш лахар а, кхоллараллин тІедахкарш кхочушдар а дІадоьдуш, берашна Іема текстан анализ йан а, коьртаниг билгалдаккха а, шайн жамІаш дан а.

3 класс

Модуль "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"

- **Кхетор оьшуш долу дешнаш а, аларш а билгалдар.** Йоьшучу хенахь бераша билгалдоху шаьш ца кхеташ долу дешнаш а, аларш а.
- **Дош тидаран дошамашца а, справочникашца а болх.** Керлачу дешнийн маьІна хаархьама, дешархой дошамашка а, справочникашка а хьовсу. Шайна оьшу хьоста харжа Іема уьш, цу тІехь оьшу хаамаш а лохуш, текстах кхин а кІоргте кхетархьама пайда а оьцуш.
- **Кхетораш дІайаздар а, масалш а.** Бераша керлачу дешан маьІна дІайаздо текста улле йа дошам тІе. Дош дика дагахь латторхьама, цара шайн масалш даладо предложенеш а хІиттош.
- **Хаамийн визуализаци.** Къаьсттана тидам тІебохуйту довзийтаран фрагменташна – Іалам, гонахара хьал, турпалхойн васташ дийцарна. Иштта фрагмент йешча, дешархоша цунна иллюстрацеш йохку йа догІуш долу суьрташ хоржу.

- **Текст а, визуальни васт а дустар.** Бераша леррана доьшу турпалхочун васт довзийтар, цу довзийтарна догIу сурт лаха йа шаьш дилла хьовсу.
- **Киншки тIехь интерактивни элементаш кхоллар.** Белхан процесехь бераша шаьш хIиттадо тексташна хаттарш, говзарерчу цитаташна тIе а тийжаш, царна жьопаш лоху.
- **Кхиош долу ловзаран кепехь тIедахкарш.** Программи йукьадогIу ловзаран некъаш а. Масала, «ХIаь/ХIан-хIа» ловзарехь бераша толлу текстехь билггал болу хаамаш хилар.

Модуль "Анализ а йеиш, текст йухаметтахIоттайо"

- **Факташна йуккьера зIенаш йухаметтахIиттор.** Бераш Iема текста чуьра тайп-тайпана факташ вовшашца муха йьозна йу тидам бан.
- **Масех фрагментан буха тIехь жамIаш дар.** Бераша текстан шиь йа масех кийсак вовшашца йусту, йукъара цхьа жамI дан хьовсу.
- **Критически ойлайар кхиор.** Текстан анализ йеиш, бераша лоху шайн хетарг тIечIагIдеш йа йухатухуш долу масалш, коьртачу дакъошна тIе тидам бохуьту, хаамаш бакъхилар толлу.
- **ТIе ца тоьу хаамаш йухаметтахIиттор.** Нагахь текстехь цхьаь тIе ца тоахь йа цхьаь тIеалаза дисинехь, бераш и кIайдаргаш дIайаха хьовсу, дийцаран контекстна, коьртачу дешнашна, йукъарчу логики тIе а тийжаш.

Модуль "Цхьаьнатуху, анализ йо, вовшахтуху"

- **Хиламийн тIаьхьа-хьалхалла билгалйар а, текстан структурировани а.** Бераш уггаре а мехала хиламаш билгалбан, текст маьIнин дакъошка йекъа, дийцаран некъ хIора гIулчехь гайтина план хIотто Iема.
- **Барта а, йозанан а хаамаш кхоллар.** Исбаьхьаллин а, довзаран а текстийн буха тIехь бераша доцца дийцарш, барта хаамаш, заметкаш, кхидолу аларш кечдо.
- **Бахьанийн-тIаьхьалонийн зIенаш билгалйар.** Бераш Iема тайп-тайпана хиламаш а, факташ а вовшашца муха зIе йолуш ду ган. Цкъацкъа авторо нийсса схьа ца дуьйцу бахьанаш, тIаккха дешархоша шаьш лоху уьш, эпизодаш а, дакъош а вовшашца дустуш.
- **Персонажийн леларийн, ойланийн, синхаамийн анализ.** Бераша тидам бо турпалхойн леларийн, церан гIуллакхийн, сагатдарийн.
- **Хьелаш дустаран критереш кхоллар.** Дешархоша шаьш тIеобцу тестера тайп-тайпана хьелаш муьлхачу билгалонашца дуста мегар ду аьлла сацам.

Модуль "Текст тойо: чулацамна а, хотIана а тIехь болх"

- **Исбаъхъаллин гІирсаш билгалбар а, церан анализ а.** Бераша текстехъ дустарш, эпитеташ, метафораш, олицетворенеш лоху, цу кепаша васташ а, синхаамаш а кхолларехъ хІун меттиг дІалоцу билгалдо.
- **Ойланаш йовзийтарехъ гІалаташ карор а, нисдар а.** Бераш текстера цхъаьнацадараш – маъІини, логически, фактически – лаха Іема.
- **Редактировани йаран а, шаьш талларан а корматаллаш кхиор.** Цу занятешкахъ берашна гІалатийн тидам бан Іемина ца Іаш, текст тойан а Іема. Кийсакашна редакци йан хьовсу уьш: нисдарийн шайн кепаш йукъайохку, баккъал а цу хийцамаша текст кхетош а, къегина а йина йа ца йина дийцаре до.

Модуль "Хаамийн критически маххадор а, текстах кхетар а"

- **Хетарг а, хьежамаш а бустар.** Дешархоша билгалдоху текстехъ хІиттийна тайп-тайпана хетарш а, хьежамаш а. Церан анализ йо, аргументаш вовшашца йусту, шайн жамІаш до.
- **Тайп-тайпанчу хьостанашкара хаамаш вовшашца бустар.** Бераш тайп-тайпана тексташ вовшашца йуста Іема: царна чохъ терадараш а, башхаллаш а лоху, тайп-тайпанчу хьостанашкахъ (литературни говзаршкахъ, Іилманан-гІарайевллачу статьяшкахъ, дешаран пособешкахъ) гайтина факташ, хиламаш, довзийтарш дусту.
- **Хаамаш бакъ хилар таллар.** Бераш, массо а хІума цхъабосса тешаш тІе а ца оьцуш, и мел бакъ ду талла Іема. Цу Іалашонца уьш хьовсу дошамашка, энциклопедешка, Іаматашка а, кхийолчу справочни материалашка а.
- **Справочни литературех пайдаэцар.** Бераша тІетоьхначу хьостанашца болх караберзабо: цигахъ оьшу хаамаш лоху, коьрта долчунна тІе тидам бохуьйту, хаамаш текстаца толлу.

Модуль "Текстах кхетаран тІегІанан мах хадабо"

- **Текстах кхетаран мах хадор.** Дешархой текстехула долчу хаттаршна шайн жобпийн мах хадо Іема, нийсачу жобпашца уьш дусту, галморзахаллаш стенгахъ йу хьовсу.
- **Цхъаьнацадарийн бахъанийн анализ.** Бераша толлу шайн жобпаш масалан кепех къаьсташ хиларан бахъана: хаттарх нийса цакхетар, хаарш ца тоььна йа ойла йарехъ гІалат дина.

Модуль "Йеша хааро дешарехъ а, хІорадийнан дахарехъ а гІо до"

- **Проблема лахар.** Йешаран говзалло дешархойн кхиамца проблемаш йерзо аьтто луш йолу сценареш хИттор.
- **Текст иййцаре йар.** Йешаран процессе шовкъ кхоллар. ХИоттийначу шаблонца йешначу исбаьхьаллин произведенина барта а, йозанан а йоца рецензеш кечйар.

4 класс

Модуль "Шайн куьйга киншкеш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"

- **"Керлачу дешнийн дошам" йар.** Бераша шайн жима дошам йолайо, йоьшучу хенахь шайна нисделла цадевза дешнаш а, аларш а тIе дIа а йаздеш. Йуьхьанца цу дешнех маьIница кхета хьовсу уьш, тIаккха шаьш дош тидаран дошамца толлу, кхетор шайн дешнашца дIайаздо.
- **Керлачу дешнех пайдаэцаран масалш.** Керла дешнаш тIечIагIдархьама, дешархоша цаьрца предложенеш кхуллу.
- **Проект «Тамашийна хиламаш бастар».** Проектан гурашкахь бераша тидам бо текстехь буьйцучу тамашийначу хиламийн, царах кхетор каро хьовсу.

Тестан буха тIехь табилцаш кхоллар. Бераш хаам схьа а къастош, цунна структуризаци йан Iема, и таблицийн кепехь гойтуш (дешархойн хенан башхаллаш тидаме а оьцуш).

- **Илманан-гIарайевлачу тексташца болх.** Бераш текстехь коьртаниг билгалдан Iема: коьрта хаамаш лоху, уьш таблицаш чу а, схемаш чу а йазбо, доцца жамIаш до, тайп-тайпанчу дакъошкара хаамаш вовшашца бусту.

Модуль "Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо"

- **Тестан хаамех аргументацехь пайдаэцар.** Бераша текстехь лоху шайн ойланаш тIечIагIйеш йолу факташ а, цитаташ а.
- **Факташна а, хиламашна а йуккъера зIенаш билгалйахар.** Бераша киншки тIехь буьйцучу хиламийн, персонажийн, фактийн анализ йо, уьш вовшашца муха доьзна ду хьовсу.

Модуль "Цхьаьнатуху, анализ йо, вовшахтуху"

- **Бахьанийн-тIаьхьалонийн зIенех а, хиламийн тIаьхьа-хьалхаллех а кхетар.** Дешархоша исбаьхьаллин тексташкарчу хиламийн тIаьхьа-хьалхалла толлу, турпалхойн муьлхачу гIуллакхаша йа сацамаша балийна уьш билггалчу тIаьхьалоне билгалдо, хуьлучун бахьанех шайн жамIаш до.

- **Хаамийн анализ а, цхьяьнатохар а.** Бераш Іема текстан тайп-тайпанчу дакъошкара хаамаш цхьяьнатоха, коърта идеяш а, факташ а билгалйаха, материалан анализан буха тІехь шайн жамІаш дан а.
- **Барта а, йозанан а аларш кхоллар.** Дешархоша, фактически хаамашна йа шайн тидамашна тІе а тийжаш, барта а, йозанан а хаамаш кечбо ладобгІначу йа йешначу текстехула (7 предложене кхаччалц барам болуш).

Модуль "Текст тойо: чулацамна а, хотІана а тІехь болх"

- **Исбаьхьаллин суртхІотторан гІирсаш лахар а, церан анализ а.** Бераш Іема текстехь дустарш, эпитетахь, метафорахь, олицетворенеш, гиперболахь а, кхийолу кепаш а лаха.
- **СуртхІотторан гІирсех кхетар.** Бераш кхето хьовсу, авторо билгал и кеп хІунда хаьржина а, йешархочунна цо муха тІеІаткъам бо а.
- **Текстехь гІалаташ карор а, нисдар а.** Занятешкахь бераша текстан анализ йо, нийса доцурш лаха Іема: маьІнин, логически, стилистически.

Модуль "Текстехь хаамийн критически маххадор"

- **Тайп-тайпанчу хьостанашкара хаамаш вовшаца бустар.** Бераша тайп-тайпанчу тексташкара хаамаш вовшашца бусту, терадараш, цхьяьнацадараш, бІостаналлаш лоху.
- **Цхьяьнацадараш билгалдар.** Дешархой текстехь бІостане тІечІагІдарш лаха а, царах бакъ муьлхарш ду а, шеконе муьлхарш а ду листа а Іема.
- **Бакъхиларан мах хадоран критереш кхоллар.** Бераша карайерзайо факташ талларан цхьалхе кепаш: дошамашка, справочникашка, энциклопедешка хьовсу, ткъа иштта пайдаобцу шайна зеделлачух а, тидам хиллачух а.
- **Критически ойлайар кхиор.** Ишттачу балхо хаамийн анализ йан а, вовшашца буста а, бух болу жамІаш дан, шайн хьежам кхоллабалла а Іамаво.

Модуль "Текстах кхетаран тІегІанан маххадабо"

- **Шайн жобпаш нийсачу жобпашца дустар.** Занятешкахь бераша шайн жобпаш дусту нийсачу жобпашца.
- **Маххадоран критереш лелор.** Шайн белхан дикаллин маххадош, дешархоша пайдаобцу хьалххе йийцаре йинчу критерех.
- **Цхьяьнацадарийн бахьанийн анализ.** Бераша толлу шайн жобпаш масалан кепашца цхьяьна хІунда ца догІу. Бахьана уьш хаттарш нийса

цакхетар хила а йа царна цхъаъ ца хууш а, йа оила йарехъ гІалатбовлар а хила тарло.

Модуль "Йеша хааро гІо до дешарехъ а, хІорадийнан дахарехъ а"

- **Йешаре синкІам кхоллар а, догдаийтар а.** Бераша йешар схьадоьллу хаарийн а, идейн а хьоста санна.
- **ТІе ца тоьу хаамаш билгалбахар.** Болх дІахьош, дешархой тидам бан Іема, хаттарна жоп далархьама хІун тІе ца тоьу. Ишттачу хьелашкахъ уыш киншкашка, справочникашка, иллюстрацешка йа кхечу хьостанашка хьовсу.
- **Йешаран практически мехалла гайтар.** Баккъал а йа кхоьллинчу хьелийн масалш тІехъ берашна го йеша хааро турпалхошна халонаш эшо а, сацамаш тІеэца а, тайп-тайпанчу дешаран а, дахаран а халонех хьалхадовла гІо деш а хилар.
- **Къамелан этикет а ларйеш, йешнарг йийцаре йар.** Тобанехъ йа шишша цхъаьна дийцаре дарехъ берашна Іема шайга къамел дечуьнга леррана ладогІа, шайна хетарг нийса схьаала а, шайн хьежамна аргументаш йало а.
- **Йешначу киншкех шуьйра дийцар кечдар.** Бераша барта йа йозанан дийцарш кечдо шайна хазйеллачу йешначу киншкех. Цара шайна хетарг довзуьйту, билггал хІун дара шайна цу говзарехъ хазделларг олу, аналитически а, кхоллараллин а корматаллаш кхиош.
- **Дукхайеза говзарш цхъаьна йийцаре йар.** Коллективни дийцаре дар дІахьо, дешархоша шайна хетарг цхъаьнаклассахошна хетачуьнца дустуш.

**УРОКЕЛ АРАХЪАРЧУ ГІУЛЛАКХАЛЛИН «ТЕСТАН
ИСБАЪХЪАЛЛА» КУРС ДІАЛАЦАРЕХЪ ХИЛА ЛЕРИНА ЖАМІАШ**

ЛИЧНОСТНИ ЖАМІАШ

Гражданско-патриотически кхетош-кхиор:

шен мехкан а, Даймехкан а дІадаханчун, карарчун, хиндолчун дакъа санна ша хихиларх кхетар;

Даймехкан истори а, культура а Іаморе синкІам ненан мотт Іаморехула кхоллар.

Ийманехъ кхетош-кхиор:

адамийн йукъаметтигийн зеделларг довзар, кѣинхетам, безам,
догдикалла гайтар карадерзо;

этически кхетамех кхетар, исбаѣхѣаллин говзарийн турпалхойн амалийн
а, леларийн а мах хадо.

Эстетически кхетош-кхиор:

исбаѣхѣаллин культуре, искусствон тайп-тайпнчу кепашка ларам а,
синкIам а гайта, искусствон тайп-тайпана кепаш, шен а, кхечу а кѣѣмнийн
кхолларалле а, ламасташ а тIелацадалар, исбаѣхѣаллин гIуллакхаллин тайп-
тайпанчу кепашкахъ шен йукъаметтиг гайта кийча хила;

исбаѣхѣаллин литература йешаран эстетически зеделларг карадерзо.

*Физически кхетош-кхиор, синхаамаш меттахъ латторан могашаллин
культура кхиор:*

могашчу а, кхерамзачу (шена а, кхечу нахана а) а дахаран кепан
бакъонаш гонахарчу хъолехъ (цуьнца цхъаьна хаамийн декъехъ а) ларйа;
физически а, психически а могашаллица кхоаме хила.

Кѣинхѣегаман кхетош-кхиор:

адаман а, йукъараллин а дахарехъ кѣинхѣегаман мехаллех кхета.

Экологически кхетош-кхиор:

Iаламаца кхоме хила, тексташкахъ гайтина йолу адамийн а, дийнатийн а
йукъаметтигийн чолхаллех кхета.

Илманан довзаран мехалла:

шен довзаран синкIам, жигаралла, дIадолор, хIума довза лаар довзарехъ
ша гIуллакх дар кхиор.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМИАШ

Довзаран универсальни дешаран гIуллакхаш

Коьрта логически гIуллакхаш:

объекташ йуста, дустарна бух бало, тексташ йоьшучу хенахъ аналогеш
хIиттор;

тексташ йоьшучу хенахъ толлучу факташкахъ низамца догIург а,
бIостаналла йерг а карор;

дешаран (практически) декхар листарехъ хаамаш цатоар йукъайиллинчу
алгоритман буха тIехъ билгалдар;

бахъанийн-тIаьхѣалонан зIенаш билгалйан, тексташ йоьшучу хенахъ
жамIаш дар.

Коьрта талламан гIуллакхаш:

йукъайиллинчу планаца толлучу объектан башхалла а, объекташна йуккъера зIенаш а (дакъа – дийнна, бахъана – тIаьхъало) билгалйаран чолхе боцу таллам дIабахъар;

жамIаш дан а, бинчу тидаман (зеран, йустаран, классификаци йаран, дустаран, талламан) буха тIехь тоьшаллаш далош тIечIагIдар а.

Хаамашца болх:

хаамаш схъаэцаран хьоста харжар;

билгалйинчу алгоритмаца догIуш, йукъадилинчу хьостанехь даррехь гуш болу хаамаш карор;

хаамаш бакъ йа харц хилар шайна йа хьехархочо йукъайиллинчу талламан кепан буха тIехь талла хаар;

баккхийчийн (хьехархойн а, шайх жоп дала хан кхачазчу дешархойн дай-нанойн (бакъо йолчу векалийн) а гIоьнца Интернетехь хаамаш лахарехь кхерамзалла ларйаран бакъонаш ларйар;

текстан, видео, графически, озан хаамаш дешаран декхарца догIуш кхоллар а, анализ йар а;

хаамаш бовзийта шаьш схемаш, таблицаш кхоллар.

Коммуникативни универсальни дешаран гIуллакхаш:

Хьасене хилар (тIекаре):

ойла йар довзийта хайита, йешна тексташ йийцаре йечу хенахь синхаамаш гайтар;

шеца къамел дечуьнга ларам гайта, диалог а, дискусси а дIаьхъаран бакъонаш ларйар;

хьежаман тайп-тайпана агIонаш хила тарлуш хилар къобалдар;

шен хьежам нийса а, бух балош а бовзийтар;

xIоттийнчу декхарца догIуш къамелан алар xIоттор.

Цхъаьна гIуллакхдар:

стандартни (типови) ситуацехь йукъайиллинчу планированин кепан буха тIехь йоцчачу а, йеххачу а хенан Iалашонаш xIиттор (коллективни декхаршкахь дакъалацаре хьаьжжина, индивидуальни), йукъара гIулчаш а, хенаш а дIасейекъна нисйар;

цхъаьнагIуллакхдаран Iалашонах кхетар, цу Iалашоне кхачархъама гIуллакхаш дIахIиттор: ролаш йекъар, барт бар, цхъаьна бечу белхан процесс а, жамIаш а дийцаре дар;

куьйгалла дан, тIедахкарш кхочушдан, ладогIа кийча хилар

гучудаккхар; шен белхан дакъа жобпалле кхочушдар;
йукъарчу жамIе ша диллинчу декъан маххадор;
йукъайехкинчу кепашна тIе а тийжаш, цхъаьна проектни тIедахкарш
кхочушдар.

Регулятивни универсальни дешаран гIуллакхаш:

Шаьш шайн вовшахтохар:

дешаран декхарш листарехь кхиамашка кхачархъама гIуллакхаш нийса
дIахIиттор; хаьржинчу гIуллакхийн тIаьхъа-хьалхалла дIахIоттор.

Шаьш шайна тергам латтор:

дешаран гIуллакхаллин кхиаман/эшаман бахъанаш билгалдахар; гIалаташ
дIадахархъама шайн дешаран гIуллакхаш нисдар.

Предметни жамIаш

1-4-чу классашна урокел араьарчу гIуллакхаллин курсехула предметни жамIаш

1-ра класс – курс чекхйаьлча, дешархочунна хуур ду:

- хаттаршна шайн жобпаш текстерчу масалшца а, цитаташца а тIечIагIадан, шайна хетачунна бух бало билгал долу тоьшаллаш а далош;
- ладоьгIначу текстех шайна хетарг ала а, хезнарг, сюжетни суьртийн тIаьхъа-хьалхаллина йа коьртачу дешнашна тIе а тийжаш, коьрта хиламаш билгал а бохуш, йуха схьадийца а;
- цадевзачу дешнийн маьIна контекстаца билгалдан, шайна дешнашца, текстерчу хьехамех пайда а оьцуш, цунах кхетам бала;
- цхъана абзаца чохь, турпалхойн леларш а, хиламаш а логически вовшах а бузуш, бахъанийн-тIаьхьалонийн зIенаш каро;
- текстан тайп-тайпана фрагменташ вовшашца йуста, хиламийн бахъанийн а, тIаьхьалонийн а анализ йан а, говзаран дакъошна йукъара зIенаш каро а;
- коьртачу дешнех пайда а оьцуш, текстерчу хиламийн тIаьхъа-хьалхалла нисйан, йешначун цхьалхе план хIотто.

2-гIа класс – курс чекхйаьлча, дешархочунна хуур ду:

- йешначунна иллюстрацеш йан оьшуш болу хаамаш текстехь лаха, йа шаьш текстан чулацам гойтуш йолу схемаш а, суьрташ а дахка;
- турпалхой а, гонахара хьал а довзуьйтуш долу коьрта хIуманаш билгалдан, уьш текстана хIиттийнчу суьрташца (иллюстрацешца) дуста;

- дешнийн нийса маѳна тардинчу маѳнехь къасто, текстехь дустарш, эпитеташ, метафораш а каро, дийцарехь церан меттигах кхета;
- текстехь фактически йа къамелан гІалаташ каро, уьш тодаран некъаш йукъадахка, текст мелла а билгал а, кхеташ а хилийтархьама;
- йешначун темехула хаарш шордархьама а, текстах мелла а кІоргера кхетархьама а тІетобхначу хьостанашка хьовса (энциклопедешка, дошамашка, справочникашка).

3-чу классан курс чекхайаьлча, дешархочунна хуур ду:

- йешначу йа ладоьгІначу текстан буха тІехь барта а, йозанан а жамІаш дан, шайна хетачунна аргументаш а йалош, говзаран чулацамах бух болу оила а йалош;
- текстехь пейзажаш, интерьер, гуо йа хІуманаш йовзуьйту меттигаш лохуш, церан анализ йан, шайн тидамаш текстаца буста а, довзийтаран билгалонаш йогІуш хилар гучудаккха а;
- персонажаш дашца йовзийтарна йукъара башхаллаш билгалйаха, авторо турпалхочун амал цуьнан леларшца, къамелаца, куьцаца муха гойту тергалдан;
- тестан чулацам къастамца бовзийта: барта а, йозанца а коьрта хиламаш боцца схьабийца, коьрта идеяш а, мехала агІонаш а билгал а йохуш;
- текстан хиламашна йукъара логически, бахъанин-тІаьхьалонан зІенаш, персонажийн леларш вовшаца доьзна хилар а, цара стенна тІе валаво а гучу а доккхуш, билгалйан;
- персонажаш йукъайехкинчу критерешца вовошаца йуста, церан тера хилар а, къасташ хилар а билгалдан, ткъа иштта йешначу говзарехула 4-6 предложени хир йолуш, барта а, йозанан а хаамаш хІотто;
- йешначу говзаран йукъайиллинчу кепе а хьовсуш, логически планаца материалан структура а йеш, йоцца барта йа йозанан обзор хІотто;
- авторо пайдаэцначу исбаьхьаллин суртхІотторан гІирсийн анализ йан (дустарш, эпитеташ, метафораш, олицетворенеш а, кхийолу кепаш а);
- дешнийн маѳнаш билгалдахархьама, факташ тІечІагІйархьама а, текстах дика кхетархьама а дошамех а, справочни материалех а пайдаэца;
- текстерчу хаамийн структура хІотто: таблицаш, схемаш йа интеллект-карташ дІадуза, говзарерчу масалшца шайн жобпаш тІе а чІагІдеш;
- текстан план хІотто, и маѳнин дакъошка йекъа, йешначу йа ладоьгІначу материалан шуьйра чулацам бийца – барта санна, йозанца а;
- текстан тайп-тайпанчу дакъошкара хаамаш цхьаьнатоха, шайн ойланаш тІечІагІйархьама, хетарг бакъдархьама йа шайн хьежамна аргументаш йалорхьама;

- текстехь балийна фактически а, маӀнин а хаамаш вовшашца буста, церан башхаллаш а, тера хиларш а дустуш;
- текстехь логика, меттан нормаш йа къамелан къегина хилар талхош долудаккхий гӀалаташ каро а, нисдан а (Ӏамийнчу материалан гурашкахь);
- тӀетоьхначу справочни литературе, энциклопедешка, Ӏаматашка, дошамашка хьовса Ӏемар ду темехула долуду хаарш шордархьама а, хаамаш билгалбан а, текстан мелла а кӀоргера анализ йан а.

4-чу классан курс чекхайаьлча, дешархочунна хуур ду:

- таблица йузуш, текстан хаамийн структура хӀотто;
- текстера масалшца жоп тӀечӀагӀдан;
- маӀнин дакъошка йекъна йоцчу текстан план хӀотто;
- йешна/ладобгӀна текст йуьззана йа хаьржина схьайийца;
- текстан хиламашна йукъа зӀе хӀотто;
- текстан тайп-тайпанчу дакъошкара хаамаш цхьаьнатоха, шайн ойланаш тӀечӀагӀдархьама, хетарг бакьдархьама йа шайн хьежамна аргументаш йалорхьама;
- текстан хаамаш вовшашца буста, дуьхьалхӀитто;
- йалийнчу темина говзаран чулацамца йогӀуш йешначу/ладобгӀначу текстехула барта а, йозанан а аларш хӀитто (6 предложенел кӀезиг йоцуш);
- текстехь исбаьхьаллин суртхӀотторан гӀирсаш схьакаро (дустар, эпитет, метафора, олицетворени);
- барта а, йозанан кепехь а йешначу говзаран боцца а, кхачам боллуш а отзыв кхоллар, йеллачу кепаш пайда а оьцуш.
- ойланаш йовзийтарца а, къамелан хотӀаца а, къамелан оьздангаллин норманаш ларйарца а доьзна долуду маӀне гӀалаташ(Ӏамийначун гурашкахь);
- использовать справочную литературу для получения дополнительной информации.
- хаарш шордархьама, справочни литературах пайда эца.

ТЕМАТИЧЕСКИ ПЛАНИРОВАНИ

1 КЛАСС

№ п/п	Дешаран предметан дакьойн а, теманийн а цIерш	Сахьт ийн барам	Программин чулацам	Дешархойн гIуллакхан характеристика
Модуль 1. Тексте ладугIу, йеша кечло				
1.1	Тексте ладугIу, суьртийн тIаьхьа-хьалхалла билгалйо	4	Чулацаман аудировани а, визуализаци а йар кхиор. Суьртийн тIаьхьа-хьалхаллин гIоьнца текстах кхетар. Йешнарг а, ладоьгIнарг а йийцаре йар. Хаттаршна жопаш далар а, шаьш хаттарш хIиттор а. Текстерчу диалогийн а, суьртийн а инсценировка йар. Визуальни материалашна а, коьртачу дешнашнашна а тIе а тийжаш, текст йуха схайийцар	Текст аудиально тIелоцу. Тексте ла а дугIий, цуьнан чулацаман визуализаци йо. Тексте ла а дугIуш, цуьнца цхьаьна цуьнан чулацаман ойла йо, суьртийн тIаьхьа-хьалхаллех пайда а оьцуш. Тексте ла а дугIуш, йуха а дага а лоцуш, цуьнан чулацаман ойла йо, лерсица тIелаьцначул тIаьхьа суьртийн тIаьхьа-хьалхаллех пайда а оьцуш. Тексте ла а дугIий, цуьнан чулцаман ойла йо, хIуманийн

				<p>суъртех пайда а оьцуш (суъртийн тІаьхьа-хьалхалло текстан логика гойту).</p> <p>Хьехархочо йешна текст тобанашкахь йийцаре йарехь дакъалоцу. ЛадобгІначу текстехула долчу хаттаршна жобаш ло. Тобанехь болх: цхьа дош буха а йаздеш, суъртийн киншкеш кхуллу. Баьран иэс а, тидам а кхиош долчу ловзаршкахь дакъалоцу. Дешнаш а, дешдакъош а дешарца доьзначу ловзаршкахь дакъалоцу.</p>
1.2	Диалогийн сурт хІоттадо	2	<p>Баьран иэсана а, тидамна а лерина кхиран ловзарш.</p> <p>Байташ а, дешнаш а дешарна ловзарш.</p> <p>Иллюстрацешца а, цхьана дашах лаьтгачу а йозанашца а киншкеш йар</p>	<p>Тексте ла а дугІуш, диалог хилар билгалдо. Текстера диалог йухайуьйцу, коьрта маьІна лар а деш.</p>
1.3	Хезнарг дуьйцу	2	<p>ЛадобгІначу говзарийн буха тІехь шайн дийцарш кхоллар</p>	<p>Хезначу текстан чулацамца хаттарш кечдо. Хезна йолу текст сюжетни суъртийн серегахула йа хІуманийн суъртийн тІаьхьа-хьалхаллехула йухаметтахІоттайо. Хезна йолу текст коьртачу</p>

				дешнашца йухаметтахIоттайо. Хъехархочо йа дас-нанас йешначу киншкехула барта дийцар кечдо
Модулехула дерриге а		8		
Модуль 2. Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту				
2.1	Киншкаш-цуьргашна иллюстрацеш йар	3	Киншкашна иллюстрацеш йар	Суьртана бухахь йолчу предложенин чулацаме хъаьжжана, Iаьржа-кIайн суьрташ басаршка дерзадо: предложенехь гайтина билггал болу хаамаш лоху. Иллюстрацина бухахь йолчу предложенин чулацамна тIе а тевжаш, чекх ца йаьлла иллюстрацеш чекхйоху: предложенин чулацаман хаамашна тIе а тежаш, билггала хаамаш лоху.
2.2	Киншкаш йо	2	Киншкаш йар	Йалийнчу кепача дийцаран чулацам гойтуш долу суьрташ долу кегий киншкаш а, текстан кегий фрагменташ йолу асанаш а

				<p>йо: хІора аса суъртаца йузу. Масалан кепаци кегий киншкаш йо, хІора агІонехъ йазийна текстан йоцца фрагмент а, иллюстрация йитина меттиг а йолуш; текстан хІора фрагментана луш къаьстинчу суъртийн-иллюстрацийн гулар йу: хІора иллюстрация шен меттиг карайо. Тобанан киншка йо: дешнаш а, суърташ а дусту; предложенеш а, сюжетни суърташ а дусту; дешнийн гуларех сюжетни суърташна буха йазйан предложенеш хІиттайо.</p>
2.3	Киншка цхъаьна йо!	2	<p>Хиламийн хан а, меттиг а билгалйар. Цхъаьна киншкаш йар. Ловзар «Художник стенгахъ гІалат ваьлла?»</p>	<p>Нийсса текстехъ гайтинчу хиламан хан а, меттиг а билгалйо. Текст шаьш йинчу киншканийн оьшучу декъехъ дІанисйо. «Художник стенгахъ гІалатваьлла?» ловзарехъ дакъалоцу.</p>
Модулехула дерриге а		7		
Модуль 3. Анализ а йеи, текст йухаметтахІоттайо				

3.1	Йоьшу, жамIаш до	2	Коьрта предложенеш лахар а, фрагменташ схьакъастор а. Бахъанийн-тIаьхьалонан зIенаш билгалйар. Талламан корматаллаш кхиор	Оьшуш йолу предложени текстехь лоху, билггал йолу кийсак схьайазйо. ЧIагIдар тIечIагIдеш долу масалш лоху.
3.2.	Йоьшу, текстехь масалш лоху	2	ТIечIагIдаран масалш лахар. Турпалхойн леларийн а, характеристикийн а анализ	Текстан цхьана абзацехь болчу хааман буха тIехь цхьалхе бахъанин-тIаьхьалонан зIенаш билгалйоху. Билггалчу характеристикина догIуш долу турпалхочун масалш лоху.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 4. Цхьанатуху, анализ йо, вовшахтуху				

4.1	Йеша а йоьшуш, хиламийн бахъана билгалдо!	2	Текстан дакъошна йуккъера зIенаш билгалйахар. Хиламийн тIаьхьахьалхалла билгалйар а, йовзийтар а. Комплексни ойла йаран кормталлаш кхиор	Хиламийн бахъана хаархъама, текстан тайп-тайпанчу дакъойн фрагменташна йуккъера зIе билгалйоккху. Текстехь бийцинчу хиламийн тIаьхьа-хьалхалла билгалйо, коьртачу дешнех пайда а оьцуш, тестан коьртачу хиламашна лoьмарш а хIиттош. Хиламийн а, текстерчу персонажийн леларийн а бахъанаш билгалдо.
4.2	Иштта хIунда нисделла? Леррана йоьшу!	1	Персонажийн леларийн бахъанийн а, мотивийн а анализ Хаамех хьелаш довзийтарна а, царах кхеторна а пайдаэцар	Текстерчу хаамах пайда а оьцуш, тIедилларехь йукъадиллина хьал дуйцу.
Модулехула дерриге а		3		
Модуль 5. Текст тойо чулацамна а, хотIана тIехь болх				
5.1	Хаарийн дуйненахь детективаш	2	Фактически гIалаташ лахар а, нисдар а	Текстехь баккъал а долугIалаташ лоху. Уьш нисдаран некхаш дуйцу.
5.2	Турпалхошна гIиллакхе хила гIо де!	2	Къамелан а, стилистически а цхьаьнацадараш нисдар	Текстехь къамелан гIиллакх дохийна меттигаш а лохий, и кхачамбацар дIадаккхаран некъаш дуйцу.

Модулехула дерриге а		4		
Модуль 6. Шайш толлу				
6.1	Текст йовза Йема, шайш толлу	2	Шайн жьопаш масалшца дустар. Тестан коьрта фрагменташ лахар	Текстехула хаттаршна шайн жьопаш дусту далийнчу масалан жьопашца. Тедиллар кхочушдан оьшуш болу хаама чохь болчу текстан фрагменте хьовсу.
6.2	Тидаме хила Йема. Тпедахкарш толлу.	1	Нийса доцург карор а, хаамаш билгалбар а	Шайн жьопан а, масалан жьопан а цхьаьнацадар шайш толлу.
Модулехула дерриге а		3		
Модуль 7. Йеша хаар мехала хIунда ду: декхарш листа Йема				
7.1	Текстан гIоьнца хало листаран агIо лоху	2	Текстах дика кхетархьама хьелаш кхоллар	Тобанашкахь бийцаре бо, шайна йеша хаар бахьанехь турпалхошна халачу хьолах хьалхабовла некъ карош болчу текстийн чулацам. Текстехь болчу хаамех пайда а оьцуш, халачу хьолера арабовла некъ карабо.
Модулехула дерриге а		2		
Тпаьхьало		2		

ПРОГРАММЕХУЛА САХЬТИЙН ЙУКЪАРА БАРАМ	33		
---	----	--	--

2 КЛАСС

<i>Модуль 1. Шайн куьйга киникаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту</i>				
№ п/п	Дешаран предметан дакьойн а, теманийн а цIерш	Сахьтийн барам	Программин чулацам	Дешархойн гIуллакхан характеристика
1.1	Иллюстрацеш йолу книга кхоллар	3	Текстана иллюстрацеш лахар. Визуализация текстийн масалш лахар. Турпалхойн куьцан а, характеристикийн а анализ. Иллюстрацеш йар а, кийча суьрташ схьахаржар а	Йукъайехкинчу иллюстрацешна йукъара, текстехь йийцинчу деталашца йогIуш, нийсса тера хир йерш хоржу. Текстан фрагменташна иллюстрацеш йо: текстехь буьйцу билггал болу хаам лоху. Исбаьхьаллин текстехь турпалхочун васт довзийтар лоху. Иллюстрацеш хоржу йа шаьш йешначу йа шайна хезначу текстана иллюстрацеш кечйо. Илманан-гIарайаьллачу текстехь объект йовзийтар лоху. Иллюстрацеш хоржу йа шаьш йешначу йа шайна

				хезначу текстана иллюстрацеш кечйо.
1.2	«Вай – архитекторш ду «ХІун йу? Мила ву?» энциклопедин»	2	Гайтаман гІирсащца болх баран корматалла кхоллар. Энциклопедеш кечйаран принципаш. Визуальни элементашца эксперименташ	Иллюстрацеш кхолларна мехала долу дешнаш лоху текстехь. Текстана тІе а тийжаш, жима- энциклопедин статьяна иллюстраци кхуллу. «ХІара хІун йу? ХІара мила ву?» иллюстрированни жима- энциклопедина статья кечйо.
1.3	Дешнех лаьцна киншка кхуллу	3	Дешнех пайдаэцарца исбаьхьаллин проекташ. Дешнех лаьцна киншкин агІонаш кечйар. Шатайпа куц дар	Дошаман статья йоьшуш, дош толлу. Проектана хаьржинчу дашан масалш долу предложенеш лоху Іаматашкахь а, классал арахьарчу йешаран киншкашкахь а. Хаьржинчу дашна лерина йолу киншкн агІо исбаьхьаллин кечйо. Кечйинчу агІонан презентацина кечам бо. «Дешнийн киншка» — коллективни проектан жамІ — цхьаьана кхочушйечу проектехь дакъалоцу.
Модулехула дерриге а		8		
Модуль 2. Анализ а йеш, текст йухаметтахІоттайо				

2.1	Текстехь дош хІун ала гІерта кхета.	2	Коьрта фрагменташ лахар а, билгалйар а. Бахьанийн-тІаьхьалонийн зІенаш билгалйар. ЖамІаш дар	Къамелехь наггахь бен ца нислучу дешнех кхетор лоху текстехь. ДукхамаьІнаш долу дош а, текстехь и лелоран маьІна а вовшашца дусту. Текстехь фразеологизм а лохий, текстан буха тІехь цунан маьІна билгалдо.
2.2	Йеша а йоьшуш, жамІаш до	2	Тестера кІайдаргаш йузар. Хаттаршна анализан элементашца жоьпаш	Текстехь болчу хаамийн буха тІехь цхьалхе жамІаш до. Текстан чулацамехула, шайн цхьалхе а, чолхе доцу а маьІна дан дезачу хаттаршна жоьпаш ло. Абзацехь болчу хаамна тІе а тийжаш, текстера кІайдаргаш дІайузу.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 3. Вовшахтуху, анализ йо, цхьаьнатуху				
3.1	Хиламийн тІаьхьа-хьалхалла билгалйо, текстан план хІоттайо	2	Хиламийн тІаьхьахьалхалла билгалйар. МаьІнин кІайдаргаш дІайузар. Йозанан а, барта а хаамаш хІиттор	Текстехь бийцаре бечу хиламийн тІаьхьа-хьалхалла билгалйо. Текстан хаттаран планехь кІайдаргаш нийсачу логико-маьІнин структурех пайда а оьцуш, дІайузу. Планан пункташ кхуллу. Текстан номинативни планехь кІайдаргаш нийсачу логико-

				маѝнин структурица дѝайзу. Планан пункташ кхулла
3.2	Іамор а, дустар а	2	Турпалхойн амалан коьрта агІонаш билгалйахар. Персонажаш вовшашца йустар	Говзаран турпалхочун амалан хьаьркаш билгалйо. Йалийнчу критерешца цхьана дийцаран турпалхой вовшашца бусту.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 4. Текст тойо: чулацамна а, хІотІана а тІехь болх бо				
4.1	Текстехь хаза дешнаш а, дустарш а лоху	2	Цхьалхе а, кьегина а дерг. "Хаза" дешнаш. Турпалхой кхоллар а, бовзийтар а	Дош нийсачу а, тІедерзийнчу а маѝнехь лелоран масалш лоху. Текстехь исбаьхьалилн кепаш йевза (дустарш, эпитеташ). Уьш лелор шен метта хиларх кхетаво (Іамийнчун контекстехь). Текстехь турпалхой а, церан синхаамаш а гайтаран кепаш лоху.
4.2	Автор стенгахь галваьлла?	2	Фактически цхьаьнацадараш нисдар	Текстехь фактически гІалаташ дуй хьовсуш толлу, хила тарлуш долу нисдарш дуййцу.
4.3	Дешнашкахь гІалаташ лоху	2	Дешнийн галморзахаллаш нисйар	Предложенийн а, аларийн а структурехь гІалаташ лоху, нисдаран шайн кепаш йалайо (Іамийнчун гурашкахь)
Модулехула дерриге а		6		

Модуль 5. Текстах кхетаран тIегIанан мах хадабо				
5.1	Текст а къастайо, шаьш а толлу	3	Шечун неханчуьнца йукъаметтиг.	Текстехула хаттаршна шайн жопаш дусту далийнчу масалан жопашца, цуьнца цхьаьна шайн даьржина жопаш дусту йалийнчу кепашца а. ДIасатаIарш билгалдоху, церан бахьанаш билгалдо (цхьаьна дийцаре дар дIадахарехь). Tедиллар кхочушдан оьшуш болу хаам чохь болчу текстан фрагментана тIетийжа.
5.2	Текст йоьшу, шайн хаттарш талла Iема	3	Ойланаш йустар.	Талламан болх дIахьо, толлу. Шайн жопашна а, хаттаршна стандартни жопашна а йукъахь долу цхьаьнацадар шаьш билгалдоккху.
Модулехула дерриге а		6		
Модуль 6. Йешаро дешарехь а, хIорадийнан дахарехь а гIо до				
6.1	Текст – вайн гIоьнча! Хало цхьаьна луьсту.	2	Хетарг довзийтар а, дийцаре дар а. Хьехар а, хаамаш а лахар. Истореш кхоллар а, ловзор а.	Тобанашкахь бийцаре бо, шайна чохь йеша хаар бахьанехь турпалхошна халонех чекхбовла аьтто хилар гойтучу текстийн чулцамаш. Текстехь болчу хаамах пайда а оьцуш, халачу

				хьолах хьалхабовла некъ карабо. Iаморан декхарца богIуш болу хаамаш схьэцархьама, тIетоьхна справочни литературех пайдаоьцу
6.2	Йешнарг йовзуйту!	2	Критически ойла йар а, шаш гIуллакх дар а кхиор.	Киншкин чулацамехь лела хаь чулацамах, билгалдарех, дешхьалхенах а, догIанах а пайда а оьцуш. ЛадобгIна а, йешна а йолу тесташ йийцаре йеш дакъалоцу, къамелан этикетан бакьонаш а ларйеш. Йешначу кигшкех лаьцна доцца барта дийцар йаздо.
Модулехула дерриге а		4		
ТIаьхьало		2		
ПРОГРАММЕХУЛА САХЬТИЙН ЙУКЪАРА БАРАМ		34		

3 КЛАСС

№ п/п	Дешаран предметан дакьойн а, теманийн а цІерш	Сахьтийн барам	Программин чулацам	Дешархойн гІуллакхан характеристика
Модуль 1. "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"				
1.1	Мотт таллархой: керлачу дешнийн дошам	2	Кхетор ышуш долу дешнаш а, аларш а билгалдар. Дош тидаран дошамашца а, справочникашца а болх. Кхетораш дІайаздар а, масалш а	«Тхуна хьалха девзаш ца хилла дешнаш» дошам кхолларан кепех пайдаоьцу: шайн маьІна кхетон дезаш долу дешнаш билгалдоху; дош тидаран дошамехь дошаман статья йоьшу, цуьнан чулацаман а, структурин а башхаллаш толлу; киншкин агІонехь дешан лексически маьІна дІайаздо; и дош лелочу предложенийн масалш лоху. Индивидуальни болх: дошам кхоллархьама 3-4 дош схьахоржу, схьахаьржина материал кечйо.
1.2	Суьрташ долу книга кхоллар.	3	Хаамийн визуализаци. Текст а, визуальни васт а дустар. Киншки тІехь интерактивни элементаш	Текстехь меттиг (пейзаж) йуьйцу кийсак лоху, цунна иллюстрацеш лоху йа текстехь

			кхоллар	меттиг йовзийтаран фрагменташна шаьш иллюстрацеш кечйо. Текстехь интерьер йуьйцу фрагмент лоху, цунна иллюстрацеш лоху йа текстехь интерьер йовзийтаран фрагменташна шаьш иллюстрацеш кечйо. Текстехь турпалхочун протрет лоху. Дешнийн а, визуальни а портреташна йуккъехь цхьаьнацадарш лоху (йалийнчу иллюстрацех пайда а оьцуш). Текстехула хаттарш а, царна жопаш а долуш киншкин агло кхулла. Текстан фрагментаца хаттарна жоп тIечIагIдо.
1.3	Текстехь бакъдерг билгалдар: «ХIаь йа хIан-хIа?» ловзар	1	Кхиош долчу ловзаран кепехь тIедахкарш	«ХIаь йа хIан-хIа» ловзарехь дакъалоцу, текстехь белла хамаш цигахь буй а бац билгалдо.
Модулехула дерриге а		6		
Модуль 2. Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо				
2.1	Йоьшу, жамIаш до		Факташна йуккъера зIенаш йухаметтахIиттор.	Текстехь йалийнчу 2-3 факта йуккъера зIе билгалйо.

			Масех фрагментан буха тІехъ жамІаш дар. Критически ойлайар кхиор. ТІе ца тоьу хаамаш йухаметтахІиттор.	Текстехъ йалийнчу шина фактан буха тІехъ цхьалххе жамІаш кечдо (дешначун/хезначун буха тІехъ)
Модулехула дерриге а		2		
Моуль 3. Цхьанатуху, анализ йо, вовшахтуху				
3.1	Хиламийн тІаьхьа-хьалхалла билгалйо, текстан план хІоттайо	2	Хиламийн тІаьхьа-хьалхалла билгалйар а, текстан структурировани а. Барта а, йозанан а хаамаш кхоллар	Йешначу текстехъ хиламийн тІаьхьа-хьалхалла билгалйоккху. Текстан маьІнин дакъош схьакъастадо. Планан хІора маьІнин декъана анализ йо. Йешначу йа хезначу текстан цхьана маьІнин декъан чулацам йозанехъ бовзуьйту. Йешначу йа хезначу исбаьхьаллин а/йа хаамийн а текстан масех маьІнин декъан чулацам барта йа йозанан аларш хІитторехъ бовзуьйту.
3.2	ХІун стенца доьзна ду: дийцарехъ зІенаш лоху вай!	3	Бахъанийн-тІаьхьалонийн зІенаш билгалйар. Персонажийн леларийн, ойланийн, синхаамийн анализ. Хьелаш дустаран критереш кхоллар	Исбаьхьаллин текстехъ болчу хиламашна а, эпизодашна а йуккъера зІе билгалйо. Текстехъ ца хьахийначу хиламийн бахъана билгалдархьама, текстан тайп-тайпанчу дакъошкарчу

				факташна йуккъера зIе билгалйоккху. Тестан персонажийн леларшна, ойланашна, синхаамашна йуккъера зIе билгалйо. Текстехь буьйцучу хиламаш вовшашца бустаран бух шаьш хоржу. Текстан персонажаш а, церан леларш а дустарна бух шаьш хоржу (масала, терадарехула а, къастамехула а). Хаамийн текстехь болчу тайп-тайпанчу хиламашна йуккъера зIе билгалйоккху: бахьанаш а, тIаьхьалонаш а билгалйо.
Модулехула дерриге а		5		
Модуль 4. Текст тойо: чулацамна а, хIотIана а тIехь болх бо				
4.1	Дешнашца ловзу: синкIоме дустарш, хаза довзийтар а, хIуманех Iаламатечу кепехь туьйранийн турпалхой хилар лоху	1	Исбаьхьаллин гIирсаш билгалбар а, церан анализ а	Текстехь исбаьхьаллин вастхIотторан гIирсаш лоху (дустар, эпитет, олицетворени).
4.2	Текстехь гIалаташ	3	Ойланаш йовзийтарехь гIалаташ карор	Идея гайтарх хьакхалуш

	лоху		а, нисдар а. Редактировани йаран а, шаьш талларан а корматаллаш кхиор	текстехь гІалат далийна меттиг билгалио (семантически, логически, фактологически, лингвистически а, и этически а). Шайн дешнашца гІалатан маъІна дуйцу (шайн долчу хаарийн гурашкахь). Текст нисйаран кепаш хоржу. Текстехь лоху текстан лингвистически структурехь хьакхалуш долу гІалат далийтина меттиг (морт, грамматика, орфографи, пунктуаци). Шайн дешнашца гІалатан маъІна дуйцу (Іамийнчун гурашкахь). Текст нисйаран кепаш хоржу.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 5. Хаамийн критически маххадор а, текстах кхетар Іема				
5.1	Тайп-тайпанчу текстийн хаамаш йух- йуххехІиттабо	3	Хетарг а, хьежамаш а бустар. Тайп-тайпанчу хьостанашкара хаамаш вовшашца бустар	Цхьана текстехь гайтина шина кепара хетарг вовшашца дусту. Къаьстинчу тексташкахь гайтина ши хьежам вовшашца бусту. Справочникан текстан а, некъан йозанийн а хаамийн фрагменташ вовшашца йусту.

5.2	Хаамаш бакъхилар талларан некъах пайдаоьцу	2	Хаамаш бакъ хилар таллар. Справочни литературех пайдаэцар	Текстан хаамаш бакъхилар толлу дошаман статьях, энциклопедех, Iаматех пайда а оьцуш. Исбаъхъаллин текстан турпалхочун дешнаш билгалдахархъама оьшучу справочни литературех пайдаоьцу.
Модулехула дерриге а		5		
Модуль 6. Текстах кхетаран тIегIанан мах хадабо				
6.1	Текстана тIедиллар кхочушдо. Шаьш шайн талла Iема	3	Тестах кхетаран мах хадор	Текстехула хаттаршна шайн жопаш дусту далийнчу масалан жопашца, цуьнца цхъаьна шайн даьржина жопаш дусту йалийнчу кепашца а. Даьржинчу жопийн мах хадоран критерех пайдаоьцу. ДIасатаIарш билгалдоху, церан бахъанаш билгалдо (тобанехь дийцаре дар дIадахарехь). ТIедиллар кхочудан оьшуш болу хаам чохь болчу текстан фрагментана тIетийжа.

6.2	Текстана тЕдиллар кхочушдо. Шаьш толлу	3	Цхьаьнацадарийн бахьанийн анализ	Талламан болх дІахьо, толлу. Шайн жопашна а, хаттаршна стандартни жопашна а йукъахь долу цхьаьнацадар шаьш билгалдоккху.
Модулехула дерриге а		6		
Модуль 7. Йеша хааро дешарехь а хІорадийнан дахарехь а гІо до				
7.1	Текстан гІоьнца хало листаран агІо лоху	2	Шайна чохь дешархошна хьалхІуьттун йолу халонаш листа гІо билгал йеша хааро деш долчу сценарийн проекташ хІиттор	Тобанашкахь бийцаре бо, шайна чохь йеша хаар бахьанехь турпалхошна халонех чекхбовла аьтто хилар гойтучу текстийн чулацамаш. Текстехь болчу мехалчу хаамах пайда а оьцуш, халачу хьолах хьалхабовла некъ карабо.
7.2	Йешнарг йийцаре йо	2	Йешаран процессе синкІам кхоллар. Билгалйинчу кепаци догІуш, йешначу литературни говзарх доцца барта а, йозанан а хетарг кечдар	ЛадобгІна а, йешна а йолу тесташ йийцаре йеш дакъалоцу, къамелан этикетан бакьонаш а ларйеш. Йешначу говзарна билгалйинчу кепаци йоцца барта а, йозанан а рецензеш йазйо.
Модулехула дерриге а		4		
ТІаьхьало		2		
ПРОГРАММЕХУЛА САХЬТИЙН ЙУКЪАРА БАРАМ		34		

4 КЛАСС

№ п/п	Дешаран предметан дакьойн а, теманийн а цІерш	Сахьтийн барам	Программин чулацам	Дешархойн гІуллакхан характеристика
Модуль 1. Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташица йусту				
1.1	Керлачу дешнийн дошам кхоллар	2	"Керлачу дешнийн дошам" йар. Керлачу дешнех пайдаэцаран масалш	«Йоьшучу хенахь Іеминчу керлачу дешнийн дошам» киншка кхолларан кепех пайдаоьцу: дешнаш теманащца доькьу; дош тидаран дошамехь дешан маьІна билгалдо; кнтекстехь а, дош тидаран дошамехь а лешан маьІна дусту; дошамехь делла дешан лексически маьІна дІайаздо; йалийнчу тексташкахь дешнаш лелоран масалш гулдо; схьакъастийна материал кечйо.
1.2	Проект «Таблица хІоттайо»	2	Тестан буха тІехь таблицах кхоллар. Іилманан-гІарайевллачу тексташца болх	Йешначу Іилманан- гІарайаьллачу материалан

				буха тIехъ таблицах хIиттайо: текстехъ Илманан хаамаш карабо; хаамна структурировани йаран бух буйцу; хаамна структурировани йо; таблица кечйо (Iамийнчун гурашкахъ а, хенан башхаллаш тидаме эцарца а)
1.3	Проект: «Тамашийна хиламаш бастар» киншка кхуллу	3	Проект «Тамашийна хиламаш бастар»: текстан синкIомечу кийсакашкахъ тамашийнчу хIуманийн къайленаш карайо	Хиламах кхетор долчу текстан фрагментехъ хаамаш лоху. Киншкин агIо исбаьхьаллин кепехъ кечйо. Кечийнчу агIонан презентаци кечйо. «Тамашийна хиламаш бастар» -йукъарчу проектан жамI – йукъара киншка кечйарехъ дакъалоцу.
Модулехула дерриге а		7		
Модуль 2. Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо				
2.1	Йоьшу, жамIаш до (Йеша а йоьшуш, жамIаш до)	1	Текстан хаамех аргументацехъ пайдаэцар. Факташна а, хиламашна а йуккъера зIенаш билгалйахар	Цхьалхе жамIаш кечдо. Текстехъ долчу цхьана чIагIдарх кхеторхьама, текстан билгалчу декъера хаамех пайдаоьцу.

Модулехула дерриге а		1		
Модуль 3. Цхъаьнатуху, анализ йо, вовшахтуху				
3.1	Йешар а, довзаран дийцарехъ факташна йукъахъ йолчу уьйрах (зIенaх) кхетар а.	2	Бахъанийн-тIаьхъалонийн зIенех а, хиламийн тIаьхъа-хъалхаллех а кхетар	Илманан-гIарайаьллачу текстехъ йалийнчу факташна йукъахъ йолу зIе билгалйо. Текстан тайп-тайпанчу дакъош йукъара хаамаш чIагIдаран тоьшалла далорхъама цхъаьнатуху.
3.2	Йоьшу, исбаьхъаллин текстехъ хиламаш вовшашца муха боьзна бу къастадо	2	Хаамийн анализ а, цхъаьнатохар а. Барта а, йозанан а аларш кхоллар	Исбаьхъаллин текстан авторо бовзийтинчу хиламашна йуккъера вовшашца зIе билгалйоккху. Билгалйинчу темина барта а, йозанан а аларш хIиттадо, исбаьхъаллин текстан чулцамах пайда а оьцуш (7 предложенел кIеззиг а йоцуш)
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 4. Текст тойо: чулацамна а, хIотIана а тIехъ болх бо				
4.1	Дийцарехъ хаза алараш лоху: дустарш, къегина довзийтар, къайладаьхъна васташ	2	Исбаьхъаллин суртхIотторан гIирсаш лахар а, церан анализ а. СуртхIотторан гIирсех кхетар	Текстехъ исбаьхъаллин гайтаран гIирсаш билгалбоху (дустар, эпитет, метафора, олицетворени). Текстехъ суртхIоттаран-гайтаран меттиг а йовзуйтуш

				(Іамийнчу материалан гурашкахь, дешархойн хІума дІалацаран хенан башхалллаш тидаме а оьцуш)
4.2	Текстехь гІалаташ лоху	2	Текстехь гІалаташ карор а, нисдар а	Текстехь чулацамца а/йа кѡамелан карчамца а гІалаташ дина меттигаш билгалйо. Шайн дешнашца гІалатан маъІна дуьйцу (Іамийнчун гурашкахь). Текст нисйаран кепаш хоржу.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 5. Текстехь болчу хааман критически маххадо Іема				
5.1	Тайп-тайпана бакъдерш стенца тера ду а, стенца кѡаьсташ ду а хьовсу	3	Тайп-тайпанчу хьостанашкара хаамаш вовшаца бустар. Цѡаьнацадараш билгалдар	Йеллачу критерешца цѡѡана йа масех текстера хаамаш вовшашца бусту. Вовшах кѡаьсташ хаамаш болчу текстан фрагменташ лоху. Вовшах кѡаьсташ хаамаш болчу шина текстан фрагменташ лоху.
5.2	Текстехь хаамийн бІостаналла лоху	3	Бакъхиларан мах хадоран критереш кхоллар. Критически ойлайар кхиор	Вовшашна бІостане болу хаамаш чохь болчу текстан фрагменташ лоху. Вовшашна бІостане болу хаамаш чохь болчу шина текстан

				фрагменташ лоху. Луш болчу текстан хаамашкахь бакъдерг хиларан мах хадоран схъакховдийнчу критерех пайдаоьцу
Модулехула дерриге а		6		
Модуль 6. Текстах хаамийн критически маххадабо				
6.1	Текстана тЕдиллар кхочушдо. Шаьш шайн талла Iема	3	Шайн жобпаш нийсачу жобпашца дустар. Маххадоран критереш лелор	Текстехула хаттаршна шайн жобпаш дусту далийнчу масалан жобпашца, цуьнца цхъаьна шайн даьржина жобпаш дусту йалийнчу кепашца а. Даьржинчу жобпийн мах хадоран критерех пайдаоьцу. Цхъаьнацадараш билгалдоху, цхъаьнацадарийн бахъанаш билгалдо (цхъаьна йийцаре йар дIадахарехь). ТЕдиллар кхочудан оьшуш болу хаам чохь болчу текстан фрагментана тIетийжа.
6.2	Текстана тЕдиллар кхочушдо. Шаьш толлу	3	Цхъаьнацадарийн бахъанийн анализ	Талламан болх дIахьо, толлу. Шайн жобпашна а, хаттаршна стандартни жобпашна а йукъахь долу цхъаьнацадар шаьш билгалдоккху.

Модулехула дерриге а		6		
Модуль 7. Йеша хааро дешарехъ а хІорадийнан дахарехъ а гІо до				
7.1	ГІуллакхан маІнех кхета, текстехъ жоп карош	2	Йешаре синкІам кхоллар а, догдаийтар а. Пе ца тоьу хаамаш билгалбахар. Йешаран практически мехалла гайтар	Тобанашкахъ бийцаре бо, шайна чохъ йеша хаар бахъанехъ турпалхошна халонех чекхбовла аьтто хилар гойтучу текстийн чулцамаш. Текстехъ болчу хаамах пайда а оьцуш, халачу хьолах хьалхабовла некъ карабо. Практически декхар кхочушдан текстехъ хІун тІе ца тоьу билгалдо.
7.2	Йешнарг йийцаре йо	2	Къамелан этикет а ларйеш, йешнарг йийцаре йар. Йешначу киншкех шуьйра дийцар кечдар. Дукхайеза говзарш цхьаьна йийцаре йар	ЛадобгІна а, йешна а йолу тексташ йийцаре йеш дакъалоцу, къамелан этикетан бакъонаш а ларйеш. Шайн йешаран гуо нийсархошца бийцаре бо. Йешначух лаьцна шуьйра барта а, йозанан а хетарг кечдо.
МОДУЛЕХУЛА ДЕРРИГЕ А		4		
ТІаьхьало		2		
ПРОГРАММЕХУЛА САХЪТИЙН ЙУКЪАРА БАРАМ		34		